

О.Ф. Додонов

ПРО ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РАДЯНСЬКИХ РОБІТНИКІВ У 60 - 80-ті РОКИ

Наука дає нові знання про дійсність лише тоді, коли спирається на істинний теоретико-методологічний підхід. *Методологія пізнання*, у нашому розумінні, являє собою певний засіб дослідження, інструментарій добування знань, що включає систему принципів їхньої побудови і сукупність методів і прийомів виробітку концептуального підходу, що є основою наукового пошуку. За влучним зауваженням В.В.Журавльова, методологія - не служниця в розпорядженні вченого, але і не цариця, що потребує рабської покори. Це значить, що не варто попихати методологією за принципом: “що хочу, те і второчу”, але також не слід і сліпо обожнювати її [1.-С.146].

Для відтворення об'єктивної картини участі робітників у політичному житті СРСР у зазначений період варто враховувати, що відновлення громадського життя потребує й оновленої культури методологічного підходу, вільного і критичного переосмислення теоретичної спадщини попередників. У цій справі необхідно, на наш погляд, керуватися цілим рядом *принципів*, що з урахуванням їхньої універсальності можна диференціювати на три групи.

До першої групи відносяться загальнофілософські принципи: об'єктивності, історизму, діалектичного методу, кореляції.

Принцип об'єктивності зобов'язує розглядати конкретні події і явища у всій їхній складності, багатогранності і суперечливості, спиратися на сукупність позитивних і негативних фактів у їхньому істинному змісті, незалежно від того, подобаються вони комусь або ні. Навряд чи можна погодитися з твердженням, що принцип об'єктивності прийнятний тільки в природознавчих науках, тому що об'єкт вивчення в них байдужий до соціальних відносин, а в суспільних науках об'єкт і суб'єкт вивчення пов'язані складними соціальними відносинами, що виключають можливість спостерігати процеси громадського життя “з боку”, займати надкласову позицію. Так, професор М.М.Маслов писав: “У марксистсько-ленінських суспільних науках об'єктивність зливається з пролетарською партійністю і виявляється тільки через неї. Визнання одночасного існування в марксистсько-ленінській історичній науці принципів партійності й об'єктивності, логічно неминуче призведе до протиставлення першого другому, що не відповідає реальному положенню речей” [2.-С.79].

На практиці “злиття” об'єктивності і партійності виливалося у використання примітивної формули: “партійність реакційних класів перешкоджає об'єктивності історичного пізнання, а прогресивних - сприяє”, у підміну справді наукових висновків кон'юнктурними ідеологічними оцінками, нібито такими, що виражають інтереси передового робітничого класу. У радянському суспільстві десятиліттями затверджувалася думка про існування

антинаукової буржуазної і єдино вірної марксистсько-ленінської пролетарської ідеології. В умовах недопущення інакомислення неминуче йшло переродження марксистського методу в збори догматів “Короткого курсу історії ВКП(б)” і “марксоїдних” творів І.Сталіна, Л.Брежнєва, М.Суслова, П.Поспєлова, С.Трапєзнікова й інших “вірних” марксистів-ленінців, що утрудняли проведення серйозних досліджень. Хіба сформульована під покровом марксистсько-ленінської партійності концепція побудови в СРСР “розвитого соціалізму” науково відбивала реальні процеси у суспільстві? Безумовно, ні! Водночас і останнім часом деякі дослідники підтверджують, що “втеча” від партійності ускладнить розуміння і вирішення життєво важливих соціально-політичних проблем. Безперечно, будь-якій людині важко не встати на бік тієї або іншої соціальної групи, не радіти її успіхам і не засмучуватися її невдачами, якщо з цим пов'язаний її добробут. І все ж ми глибоко переконані, що при оцінці історичних подій і явищ варто відокремлювати ідейно-політичну сферу від науки, не виявляти своєкорисливості, що ставить перешкоди об'єктивності пізнання.

Принцип історизму потребує враховувати, що об'єктом дослідження є минулий розвиток людського суспільства, що підпорядковувався об'єктивним законам і цілеспрямованій діяльності людей; виявлення і критичного розгляду максимально повного набору фактів відповідно до конкретної історичної обстановки, у їхньому взаємному зв'язку і причинній обумовленості; вивчення кожної історичної події і явища в динаміці: як вона виникла в об'єктивному часі і просторі, які головні етапи пройшла у своєму розвитку в ході взаємодії різноманітних соціально-політичних сил, чим стала на той або інший момент часу. Принцип історизму дозволяє “вжитися” у політичні процеси, досліджувати участь у них робітників у зв'язку з умовами, що змінювались, простежити в цій справі спадкоємність і новаторство. Застосувавши принцип історизму, наприклад, до оцінки взаємовідносин робітників і КПРС, можна показати, по-перше, коли і чому ця партія виникла; по-друге, що представляла вона собою за соціальним складом і характером діяльності на початку і наприкінці аналізованого періоду; по-третє, чому і як змінювались її стратегічні і тактичні установки, зв'язки з робітничим класом; по-четверте, чим була викликана криза цієї партії.

Винятково важливе місце займають *принципи діалектичного методу*, що базуються на універсальних законах розвитку природи, суспільства і мислення: загального зв'язку явищ; становлення; загального розвитку і руху; підйому від абстрактного до конкретного; одиничного, особливого і загального; єдності історичного і логічного; виділення в об'єкті головної, визначної сторони; діалектичного “зняття”. Щодо даної теми це означає вивчення в розвитку всієї сукупності умов, в яких протікала різноманітна політична діяльність робітників, її спрямованості, інтенсивності і результативності.

Принцип кореляції, тобто встановлення справжньої картини співвідношення, взаємозалежності предметів і явищ, дозволяє краще осмислити зв'язки робітників із владою, виявити причини нестійкості їхньої політичної поведінки, визначити взаємну пристосованість різноманітних соціальних груп

до спільної діяльності.

Не варто випустити з уваги також принципи *методологічного плюралізму, міждисциплінарних зв'язків, елементи генетичного і гіпотетико-дедуктивного методів.*

*До другої групи входять принципи, що сприяють розкриттю соціально-філософської і політологічної специфіки проблеми. У якості таких виступають принцип діяльного початку і принцип діалектичної єдності соціальної теорії і практики. Діяльність є особливою формою буття людини як природно-біологічної і соціальної істоти, здатної вносити зміни у своє життя і навколишнє середовище відповідно до потреб, інтересів та ідеалів. Вона виявляється з різним ступенем активності, у різноманітних видах і сферах громадського життя. Для вивчення специфіки політичної поведінки робітників варто розглядати соціальне і політичне, по-перше, як самостійні категорії, по-друге, прагнути встановити між ними зв'язки, що дозволяють говорити про деяку якісну єдність соціально-політичних процесів. До цієї групи належать і принципи: *інституціоналізму*, вимагає ставити в центр дослідження політичні інститути; *багатофакторності*, припускає, що різноманітні фактори діють у певній мірі незалежно один від одного і без встановленої субординації; *сциєнтизму*, орієнтує на одержання точного знання, відділеного від ідеології і вільного від політичних впливів; *верифікації*, що визнає наукову цінність лише емпірично достовірних і перевірених фактів.*

Третю групу методологічних принципів утворюють ті положення, що зачіпають безпосередньо процес гуманізації і гармонізації взаємозв'язків робітників із представниками інших соціальних груп. Основними з них є принципи соціальної рівності і соціальної справедливості. Рівність розуміється нами не в значенні абсолютної тотожності одного індивіда з іншим (при такому підході не було б А.Данте, С.Рафаеля, О.Пушкіна, Т.Шевченка, А.Ейнштейна й інших геніальних і великих людей, а панували б лише посередності), а в значенні пропорційності соціальних благ заслугам того або іншого індивіда, реалізації принципу, що йде з глибини сторіч “кожному по труду”. Соціальна нерівність полягає в тому, що при рівній праці деякі люди і групи населення споживають матеріальних і духовних цінностей більше, ніж інші. Справедливість виступає основним мірилом усього, що відбувається у людському житті та історії, виражає сутність як людини, так і суспільства. Справедливою є та людина, що діє безкорисливо, відповідно до істини і закону. “Справедливість полягає в тому, - писав у свій час Ф.Бекон, - щоб не робити іншому того, чого не бажаєш собі... Тільки завдяки наявності справедливості, - підкреслював він, - людина людині - бог, а не вовк” [3, с. 365]. Справедливість не є щось разом і назавжди дане, застигле. У сучасних історичних умовах сутність справедливості вбачається нами в рівномірному (але не в рівному, тим більше не в зрівняльному) розподілі матеріальних і духовних благ по гідності кожного.

До найважливіших відносимо і принципи: *визнання пріоритету прав людини над правами соціальної групи і держави; гуманізації міжособистісних, міжгрупових і міждержавних відносин; гуманізації політики; гармонічного*

сполучення загальнолюдських, суспільствозначимих, класових, національних, групових, особових інтересів і цілей. Гуманізація суспільних відносин і політики потребує враховувати, що не може бути вільною не тільки та соціальна група або країна, що гнітиться, але і та, що гнітить.

Основним у пізнанні об'єкта і предмета дослідження є діалектичний метод, що припускає визнання руху, зміни і розвитку в якості універсального методологічного принципу; характеристику того, що рухається, змінюється і розвивається; розкриття і пояснення суті руху, зміни і розвитку.

Досягнувши вершини в ідеалістичній філософії гегелівська діалектика була, як відомо, критично перероблена К.Марксом і Ф.Енгельсом у матеріалістичному дусі. Найбільш загальними в їхній діалектиці визнані закони: переходу кількісних змін у якісні, єдності і боротьби протилежностей, заперечення заперечення. Необхідно, проте, визнати, що ні гегелівський ідеалістичний, ні марксистський матеріалістичний діалектичні методи самі по собі не запобігають прояву суб'єктивізму в пізнанні й апологетику тієї або іншої теорії. Підтвердженням того служить замічене протиріччя між діалектичним методом і системою: у Г.Гегеля вінцем розвитку об'єктивного духу виявилася прусська монархія, а в уявленні К.Маркса вершиною суспільного розвитку повинна була стати ідеалізована комуністична формація.

Важко погодитися з Ю.В.Шишковим, що критикує тих дослідників, які вважають, що ідея боротьби протилежностей, зведена Г.Гегелем у головний закон діалектики, у рушійну силу всякого розвитку, невірна первісно [4.- С.27-28]. Ми приєднуємося до авторів, що бачать значення діалектики насамперед не в боротьбі, а в єдності протилежностей. Боротьба ж їх завершується знищенням однієї з протилежностей, а виходить, і знищенням єдності. Перенесена К.Марксом на ґрунт історії, така діалектика і пов'язані з нею революційні стрибки є по суті методологія катастроф. Саме на її основі виникла сталінська теза про загострення класової боротьби по мірі будівництва соціалізму [5.- С.56-59].

Варто використовувати також *загальнонаукові методи: історичний, логічний і класифікації.* Історичний метод припускає гранично конкретне дослідження генетичних і структурних зв'язків робітничого класу, протиріч, що були між ним та іншими соціальними групами, причин відчуженості робітників від влади і кризових явищ у країні. Спираючись на логічний метод пізнання, можна уявити в узагальненому виді сутність впливу державних і громадських організацій на політичну поведінку робітників. Метод класифікації дозволяє пізнати складний характер соціальної структури суспільства і робітничого класу.

У роботі над проблемою надзвичайно важливо застосовувати *власне історичні методи.* Деякі з них - *синхронний, хронологічний, діахронний, періодизації* - дозволяють пізнати стан політичних процесів і діяльності робітників у часі; а інші - *порівняльно-історичний, ретроспективний, структурно-системний* - сприяють виявленню тенденцій розвитку політичної системи суспільства і політичної участі робітників.

Розширенню можливостей у пізнанні проблеми сприяє використання

методів суміжних наук, насамперед політології: біхевіористського, що потребує вести спостереження за робітниками й іншими суб'єктами політики при виконанні ними своїх політичних ролей, аналізувати їхню поведінку; ситуаційного, що зобов'язує враховувати всі стійкі і тимчасові, об'єктивні і суб'єктивні умови й обставини, що створюють конкретно політичний процес; таких методів прикладної політології, як спостереження подій, опитування прямих і непрямих учасників подій, біографічний аналіз.

На основі прийомів статистики, методів соціологічних і математичних досліджень, соціальної психології можна зробити обробку масових джерел і різноманітних цифрових матеріалів, простежити зміни в чисельності робітників у Радах різних рівнів, у керівних органах КПРС та інших громадських організацій, у їхньому настрої і ставленні до установ влади.

Таким чином, об'єктивне висвітлення політичної діяльності робітників у зазначені роки припускає насамперед критичний аналіз теоретичної спадщини попередників, відмову від “сліпого” проходження не тільки мнимим, але і справжнім авторитетом науки, тому що життя не стоїть на місці. Істина подібна джерелу. І вірними є лише ті “дороги”, що ведуть до нього.

Джерела та література

1. Журавлев В.В. Методология исторической науки. Вчера. Сегодня. Завтра? // Кентавр. – 1995. – № 6
2. Маслов Н.Н. Марксистско-ленинские принципы исследования в исторической науке // Историческая наука: вопросы методологии. – М.: Мысль, 1986.
3. Бэкон Ф. Сочинения в двух томах. – Т.1. – М.: Мысль, 1977.
4. Шишков Ю.В. Не пора ли “повивальной бабке” на покой? // Рабочий класс и современный мир. – 1990. – № 5.
5. Поздняков Э.А. Формационный и цивилизационный подходы // Мировая экономика и международные отношения. – 1990. – № 5.